

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-42>**Світлана БАДЕР,***orcid.org/0000-0002-9225-423X*

доктор педагогічних наук, професор,

завідувачка кафедри дошкільної та початкової освіти

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *svetmira23@meta.ua***Марія ПОЧИНКОВА,***orcid.org/0000-0002-1383-7470*

доктор педагогічних наук,

професор кафедри філологічних дисциплін

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *rochinkovam@gmail.com***ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ЦІННІСНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ОСОБИСТОСТІ-ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН¹**

Стаття присвячена проблемі взаємозв'язку критичного мислення та ціннісного інтелекту особистості-громадянина в умовах глобалізації. Визначено, що критичне мислення розуміється як тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-смыслових орієнтацій людини.

Свою чергою, ціннісний інтелект (Ю. Пелех) у межах розвідки визначаємо як тип інтелекту, що дозволяє орієнтуватися у різноманітному світі цінностей, у тому числі ідентифікувати ті, що визнані на рівні держави та суспільства як необхідні; на основі критичного аналізу обирати для себе ті, що віддзеркалюють ідентичність особистості, її вірування й переконання з відповідним дотриманням таких цінностей у повсякденному житті й професійній діяльності.

Доведено, що ціннісний інтелект тісно взаємопов'язаний з соціальним та емоційним інтелектом, а його складовими є когнітивна (уміщує в собі сукупність аксіологічних знань, способи, механізми їх осмислення крізь призму власної індивідуальності, удосконалення тощо), мотиваційна (віддзеркалює, власне, систему цінностей особистості) та діяльнісна (розкриває здатність моделювати поведінку відповідно до аксіологічного контексту ситуації) складові (Ю. Пелех, А. Матвійчук).

Визначено, що ціннісний інтелект є різновидом інтелекту, а це означає, що він пов'язаний із здатністю обробляти інформацію, узагальнювати її, робити вдалі висновки щодо сутності, ознак, розмаїття цінностей. Своєю чергою, критичне мислення виступає у цьому випадку своєрідним фільтром, який сортує цінності під час надходження інформації з різних джерел. Доведено, що критичне мислення та ціннісний інтелект «працюють» в тандемі, коли мова йдеться про здатність орієнтуватися в сучасному потоці значного обсягу інформації. Саме критичне мислення дозволить більш системно працювати з інформацією, ефективно обробляти її, систематизувати, виокремлювати раніше не відомі факти, співвідносити їх з тими, що вже існують на цій основі, робити висновки.

Ключові слова: критичне мислення, інтелект, ціннісний інтелект, соціальний інтелект, емоційний інтелект.

Svitlana BADER,*orcid.org/0000-0002-9225-423X*

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Preschool and Primary Education

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) *svetmira23@meta.ua*

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/002

Mariia POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Philological Disciplines

Luhansk Taras Shevchenko National University

(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com

RELATIONSHIP OF CRITICAL THINKING AND VALUABLE INTELLIGENCE OF THE PERSONALITY-CITIZEN IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHANGES

The article is devoted to the problem of the relationship between critical thinking and value intelligence of an individual-citizen in the conditions of globalization. It was determined that critical thinking is understood as a type of thinking that, based on a combination of logical and reflective skills in the process of working with information, allows you to make reasoned assessments and conclusions, make informed decisions, and create new ideas in conditions of uncertainty through the prism of existing value-meaning orientations of a person.

In turn, we define value intelligence (Y. Peleh) within the scope of intelligence as a type of intelligence that allows you to navigate in a diverse world of values, including identifying those that are recognized as necessary at the level of the state and society; on the basis of a critical analysis, choose for yourself those that reflect the identity of the individual, his beliefs and convictions with the corresponding observance of such values in everyday life and professional activity.

It has been proven that value intelligence is closely interconnected with social and emotional intelligence, and its components are cognitive (contains a set of axiological knowledge, methods, mechanisms of their understanding through the prism of one's own individuality, improvement, etc.), motivational (reflects, in fact, the system of values personality) and activity (reveals the ability to model behavior in accordance with the axiological context of the situation) component (Y. Peleh, A. Matviychuk).

It was determined that value intelligence is a type of intelligence, which means that it is associated with the ability to process information, generalize it, make successful conclusions about the essence, signs, variety of values. In turn, critical thinking acts in this case as a kind of filter that sorts values when receiving information from different sources. It has been proven that critical thinking and value intelligence "work" in tandem when it comes to the ability to navigate the modern flow of a significant amount of information. It is critical thinking that will allow us to work more systematically with information, process it effectively, systematize it, isolate previously unknown facts, correlate them with those that already exist on this basis, and draw conclusions.

Key words: *critical thinking, intelligence, value intelligence, social intelligence, emotional intelligence.*

Стрімкі зміни, що відбуваються в сучасному світі, неодмінно впливають на професійне та повсякденне життя населення, формування в особистості картини світу, ціннісно-сміслових орієнтацій, моделей поведінки тощо. Інформатизація, діджиталізація, що проникає в усі сфери життя, трансформації та реформи, які притаманні сучасному світові на мікро-, мезо- та макрорівнях, сприяють швидкому прогресу з одного боку, з іншого – провокують відчуття розгубленості серед значної кількості населення планети, неможливості вчасно переглянути свої цілі та орієнтири з урахуванням вже сформованих цінностей.

В Україні ситуація ускладнюється через повномасштабне військове вторгнення РФ, що тягне за собою чисельні жертви серед мирного населення, руйнування міст, об'єктів інфраструктури, культурних пам'яток, а також житлових помешкань. Усе це негативно впливає на соціально-економічні, політичні процеси як в Україні, так і на світовій арені.

Натомість, на рівні особистості руйнівний вплив війни та глобальних змін виявляється через: перманентний стрес, страх за життя й здоров'я себе й

близьких, зниження матеріального рівня кожного, втрату ціннісних орієнтирів та віри в майбутнє. По-суті, людина застрягає в очікуванні змін на краще, намагаючись знайти підтвердження власним міркуванням в ЗМІ, новинах, соціальних мережах тощо. Але брак навичок критично осмислювати інформацію в умовах її значних обсягів призводить до двох крайнощів: прогнозування винятково негативних сценаріїв для себе та близьких, критики влади та звинувачення «когось зверху» в тому, що відбувається, або життя, що ґрунтується на вірі у світле майбутнє та його очікування при власній тотальній бездіяльності.

Саме тому, сьогодні як ніколи стає необхідними формування критичного мислення особистості, особливо, коли мова йде про громадян України, які опинились в складних умовах воєнного часу в контексті вже наявних глобальних змін на рівні світових тенденцій.

Власне, розвинене критичне мислення стане тією опорою, що забезпечить об'єктивне розуміння громадянами соціально-економічних та політичних процесів, що відбуваються, допоможе зняти психологічну напругу, адже людина більш

вдало зможе розрізняти правдиву інформацію від фейкової тощо.

Проблема формування критичного мислення особистості активно досліджується зарубіжними (Т. Bartell, J. Dewey, L. Elder, M. Lipman, C. Meredith, R. W. Paul, K. Popper, J. L. Steele, Ch. Temple, D. Halpern, A. Fisher та ін.) й вітчизняними вченими (В. Кремень, О. Пометун, М. Починкова, Г. Соріна, С. Терно, Г. Ущаровська, В. Ягоднікова та ін.).

Концептуальним засадам визначення якостей критично мислячої особистості приділено увагу в роботах зарубіжних філософів, педагогів і психологів (Дж. Браус, Д. Вуд, Д. Дьюї, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, С. Метьюз, Р. Пол, В. Саулія, В. Самнер, Л. Спесер, П. Фачіоне, Д. Халперн, У. Х'юїт, Дж. Чейфі та ін.). Проблема формування мислення, професійного мислення репрезентована в розвідках вітчизняних дослідників (І. Бех, Г. Костюк, О. Дубасенюк, М. Марусинець та ін.).

З іншого боку, критичне мислення тісно пов'язано з аксіосферою особистості – людина критично осмислює інформацію у відповідності до тих ціннісних орієнтирів, що вже сформовано. Але саме критичне мислення дозволяє бути людині гнучкою і, якщо у результаті обробки інформації є необхідність корегування цінностей, особистість здатна змінювати власну поведінку, інколи – цінності. Саме на це націлений так званий «ціннісний інтелект». Зауважимо, що дослідження феномену «ціннісний інтелект особистості» перебуває на початкових стадіях в сучасній науці, а означена проблема розкривається в роботах таких учених: Т. Білоус, Ю. Пелех, А. Матвійчук. Очевидно, що дослідження взаємозв'язку та взаємообумовленості критичного мислення та ціннісного інтелекту особистості ще відсутні у науковому полі.

Отже, **метою** статті є визначення сутності феномену «ціннісний інтелект» та місця критичного мислення у його структурі як риси сучасної культурної особистості-громадянина.

Перш за все, визначимо сутність дефініції «критичне мислення особистості», чому вже було присвячено попередні наші розвідки. Вважаємо, що «критичне мислення» сьогодні здебільшого тлумачиться у межах трьох підходів, а саме: когнітивного, ціннісного, технологічного.

Так, у контексті когнітивного підходу (Є. Архіпова, О. Ковалевська, М. Починкова) критичне мислення здебільшого тлумачиться як тип мислення, або його специфічна риса (критичність), що сприяє ефективній обробці інформації на основі критичного аналізу, самостійності, рефлексивності та метакогнітивності.

У межах технологічного підходу (С. Бадер, Ж. Давидова, Д. Кластер, М. Починкова, В. Ягоднікова) критичне мислення розглядається як педагогічна технологія – сукупність методів, система, технологія або діалогічний спосіб взаємодії між різними суб'єктами інтеракції.

Одним із більш новітніх підходів до розгляду сутності критичного мислення виокремлюємо ціннісний, у межах якого досліджується категорія визначається як тип мислення, завдяки якому інформація обробляється з урахуванням наявних цінностей (Ж. Давидова). Відповідно, критичне мислення напряму пов'язано з системою ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, домінуючих на різних вікових етапах.

У межах нашого дослідження ми визначаємо сутність *критичного мислення особистості* у такий спосіб – це *тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-сміслових орієнтацій людини.*

Логіка дослідження передбачає аналіз сутності поняття «ціннісний інтелект», що на сьогодні є ще недостатньо дослідженим у вітчизняній психолого-педагогічній науці.

Оскільки важко досягнути сутність ціннісного інтелекту баз розуміння феномену самого інтелекту, наведемо декілька сталих визначень цієї дефініції:

– розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати (Гончаренко, 1997, с. 146);

– багаторівнева організація пізнавальних здібностей людини, що охоплює психофізіологічні процеси, стани і психологічні властивості, система психічних процесів, які забезпечує їй реалізацію здатності оцінювати ситуацію, приймати рішення й, у відповідності з цим, регулювати свою поведінку і діяльність (Винявський, Сергєєнкова, 2007);

– певний рівень розвитку розумової діяльності особистості, що забезпечує можливість здобувати все нові знання й ефективно використовувати їх у процесі життєдіяльності (Шагар, 2007).

Цікаво, що Вікіпедія визначає сутність категорії «інтелект» як здатність людського розуму робити коректні висновки про те, що є вірним або

невірним (фейковим), вирішувати на цій основі завдання та проблеми (Wikipedia). Спостерігаємо прямий зв'язок із здатністю мислити критично, оцінювати інформацію з точки зору її правдивості з урахуванням фактів.

Отже, інтелект здебільшого розуміється у сучасній психолого-педагогічній науці як такий рівень розвитку розуму, розумової діяльності та всіх психічних процесів, що дозволяє людині активно пізнавати світ та застосовувати отримання знання, як на повсякденному, так і на професійному рівнях, здатність аналізувати й інтерпретувати інформацію для отримання коректних висновків. Натомість, принципової важливості набуває саме ціннісна складова інтелекту, оскільки для постійного саморозвитку, пошуку себе та здобуття відповідних знань необхідною умовою є прийняття особистістю на особистому рівні сукупності цінностей. Отже, говоримо про ціннісний інтелект.

Означений феномен сьогодні активно досліджується Ю. Пелехом, який, по суті, вводить до наукового обігу таку категорію й визначає її як «здатність мислити у системі ціннісних координат (з огляду на загальнолюдські й, коли це необхідно, професійні цінності), адекватно реагувати на виклики (зокрема ціннісного порядку) соціального та природного середовища, своєчасно ухвалювати ефективні рішення і брати на себе відповідальність» (Пелех, 2021, с. 345). Ю. Пелех, А. Матвійчук та Т. Білоус ціннісний інтелект розглядають як підсистему соціального інтелекту (Пелех, Матвійчук, 2021, с. 80).

Бачимо, що автори наголошують на тому, що ціннісний інтелект, передусім, свідчить про здатність ідентифікувати, розуміти й толерантно сприймати різні ціннісні, обирати для себе найбільш значущі в контексті певної життєвої ситуації. Але для вдалої ідентифікації тих чи тих цінностей та прийняття їх як важливих, має спрацювати своєрідний «механізм відбору» цінностей, які увійдуть у структуру особистості. Вважаємо, що таким механізмом і є, власне, критичне мислення.

У структурі ціннісного інтелекту А. Матвійчук, Ю. Пелех виокремлюють когнітивну, мотиваційну та діяльнісну складові. Перша уміщує в собі сукупність аксіологічних знань, способи, механізми їх осмислення крізь призму власної індивідуальності, удосконалення тощо. Мотиваційний компонент віддзеркалює, власне, систему цінностей особистості (загальні, професійні, особистісні). І, нарешті, діяльнісний компонент розкриває здатність моделювати поведінку відповідно до аксіологічного контексту ситуації (Пелех, Матвійчук, 2022, с. 179).

Виокремлення структурних компонентів ціннісного інтелекту дає можливість усвідомити місце критичного мислення в ньому. Оскільки когнітивна складова передбачає не лише наявність певних аксіологічних знань, а й способи їх усвідомлення й обробки, то, власне, необхідною передумовою ефективності означеного процесу і виступає сформованість критичності мислення.

Вагомою тезою для нашої розвідки є те, що розвинений ціннісний інтелект особистості, на думку Ю. Пелеха, надає людині можливість розуміти ціннісний світ іншої, усвідомлювати мотиви поведінки інших людей, що дозволяє попередити конфлікти різних рівнів: «ціннісний інтелект людини детермінуємо як здатність ідентифікувати, розуміти й толерантно сприймати різні ціннісні світи (особистісні, групові, соціальні). Відповідно, розвинений ціннісний інтелект постає передумовою знаходження правильного рішення в ціннісному дискурсі, що може бути максимально використано різними сторонами можливих ціннісних колізій і конфліктів» (Пелех, 2021, с. 352).

Таким чином, ціннісний інтелект – тип інтелекту, що дозволяє орієнтуватися у різноманітному світі цінностей, у тому числі ідентифікувати ті, що визнані на рівні держави та суспільства як необхідні; на основі критичного аналізу обирати для себе ті, що віддзеркалюють ідентичність особистості, її вірування й переконання з відповідним дотриманням таких цінностей у повсякденному житті й професійній діяльності.

Оскільки Ю. Пелех, який вводить категорію «ціннісний інтелект» до наукового простору, визначає його складовим соціального інтелекту, звернемось до визначень соціального інтелекту для розуміння його зв'язку з ціннісним. Так, традиційно його визначають як:

– здатність до розуміння поведінки інших людей та вибудовування комунікації з ними на цій основі (Гоулман, с. 2020);

– комплексне утворення, що уміщує здатність людини вдало взаємодіяти з іншими, співпереживати іншим, розуміти й визначати індивідуальні риси інших, враховуючи соціальний контекст ситуації (Vernon, 1933);

– здатність пізнавати соціальні явища, розуміти соціальний контекст ситуації, на цій основі вибудовувати ефективну взаємодію з оточуючими, визначаючи їх емоційний стан, особистісні риси, експресію; здатність прогнозувати подальшу поведінку людей під час взаємодії та спілкування (Старинська, 2022, с. 43).

Очевидно, що ціннісний інтелект входить до структури соціального, адже дозволяє «ска-

нувати» домінуючі цінності іншої людини, що виступають своєрідним мотиватором дій та вчинків. Оскільки ціннісний інтелект передбачає знання про цінності та їх смисл (когнітивний компонент), то людині з розвиненим типом інтелекту не складно визначити, які ціннісні орієнтації є домінуючими для тих чи тих людей, що спонукає їх до спілкування, які цілі вони ставлять у професійній та повсякденній діяльності тощо. Здатність моделювати свою поведінку на основі розуміння власної системи цінностей та системи цінностей іншої віддзеркалює діяльнісний компонент ціннісного інтелекту.

Соціальний інтелект розглядають у тісному взаємозв'язку з емоційним, тож не можемо оминути його увагою та вважаємо за доцільне встановити зв'язок такого типу інтелекту з ціннісним. Так, емоційний інтелект відповідає за сферу емоцій: здатність розуміти емоції, розрізняти їх, застосовувати для власної інтелектуальної діяльності, рефлексувати з приводу власних емоцій та емоцій інших, здійснювати емоційну саморегуляцію (Baron, 1997; Mayer, Salovey, 1993). Як бачимо, саме емоційний інтелект сприяє налагодженню інтеракції з іншою людиною шляхом розрізнення її емоційних станів, які проявляються, як вербально, так і невербально, в емпатії тощо. Особистість краще розуміє не лише соціальний контекст певних подій, а й емоційну складову різних суб'єктів подій. Крім того, емоційний інтелект передбачає здатність аналізувати себе та свій емоційний стан у різних життєвих ситуаціях та здійснювати саморегуляцію навіть у несприятливих зовнішніх умовах.

Емоційний інтелект також має прямий взаємозв'язок із ціннісним: по-перше, здатність вдало аналізувати власні емоції та емоції інших допомагає людині будувати стосунки на основі толерантності, гуманізму та доброзичливості; по-друге, саморозвиток, самовдосконалення та прагнення до творчості, як, власне, і бажання здобути нові знання ефективно реалізується лише в сприятливому емоційно-психологічному стані (стані душевного спокою, гармонії, відсутності тривожності та багатозадачності); по-третє: вважаємо, розвинений емоційний інтелект з його складовими також цінністю, а емоційний компонент, на нашу думку, варто додати до структури ціннісного інтелекту.

Близьким до розуміння ціннісного інтелекту є так званий «духовний інтелект», що уперше було досліджено у роботах R. Emmons, де його сутність потлумачено як засіб ефективного досягнення релевантних цілей, як механізм зро-

бити своє життя більш якісним та продуктивним (Emmons, 2000).

Зарубіжні дослідники I. Marshall та D. Zohar досліджуючи духовний інтелект визначають його як інтелект, завдяки якому людина має доступ до найглибших смислів і високих мотивацій, які допомагають їй вирішувати проблеми цінностей (Zohar, Marshall, 1997). Автори виокремили низку провідних якостей духовного інтелекту, зокрема: ціннісна складова, що є мотиватором до різних видів діяльності; уміння діяти спонтанно задля проживання життя в конкретному моменті; здатність слідувати власній системі цінностей, відповідно до них моделювати своє життя; протистояти думці більшості («натовпу») відповідно до власних переконань; незалежність суджень; уміння бачити й розрізняти моделі поведінки людей, оцінювати відносини та зв'язки; здатність до емпатії, співчуття; толерантність та здатність цінувати людей за їх відмінність та різноманітність; усвідомлення сенсу життя та примирення із глобальними процесами, знаходження свого місця у світі; схильність до осмислення екзистенційної сутності буття; здатність бачити будь-яку проблему широко, цілісно, відповідно зберігати емоційну стабільність та, власне, ментальне здоров'я; оптимізм та здатність відшукувати у труднощах точку зросту; здатність шукати та усвідомлювати власне покликання (Zohar, Marshall, 2000).

Як бачимо, цінності особистості є важливим складником духовного інтелекту, що, по суті, будується на тих цінностях, що визнані людиною як значущі. Знову-таки, спостерігаємо тісний взаємозв'язок з критичним мисленням, адже уміння бачити проблему широко, розуміти її детермінанти, розрізняти складні моделі поведінки та спілкування оточуючих потребують критичного осмислення значного обсягу інформації та її аналізу для вірних висновків.

Узагальнюючи напрацювання зарубіжних учених, О. Кузнецов виокремлює такі компоненти в структурі духовного інтелекту: трансцендентний – здатність до досягнення вищих станів, до інтуїції, до самоусвідомлення й самоконтролю; екзистенційний – здатність до пошуку сенсів буття, до прийняття життєвих викликів з урахуванням мінливості соціуму на основі розвиненості таких когнітивних властивостей інтелекту як об'єктивність, неупередженість, проникливість і далекоглядність; моральний – здатність до моральної саморегуляції на основі ціннісних орієнтацій добра, милосердя (Кузнецов, 2019).

Спостерігаємо точки дотику між ціннісним та духовним інтелектом: перш за все, вважаємо що

категорія «духовний інтелект» є більш широю та такою, що вміщує в собі «ціннісний інтелект». Власне, ціннісний інтелект – це різновид інтелекту, що за умови необхідного рівня розвиненості всіх психічних процесів дозволяє проживати ефективно життя на основі власної системи цінностей, що формуються й корегуються протягом життя відповідно до зовнішніх обставин. З іншого боку, духовний інтелект віддзеркалює не лише аксіологічну складову, а й трансцендентно-екзистенційний компонент, що містить здатність до пошуку та усвідомлення смислу буття загалом, й власного життєвого сенсу. Очевидно, що сенс буття людина визначає відповідно до власної системи ціннісно-смилових координат, тому духовний та ціннісний інтелект є взаємообумовленими. Вважаємо, що високий рівень розвитку ціннісного інтелекту детермінує постійний пошук власних сенсів на основі критичного аналізу фактів, подій та явищ.

Схожа думка простежується у розвідках Е. Помиткіна, який зазначає, що духовний інтелект визначає життєві цінності особистості, орієнтує у повсякденності та професійній діяльності на засадах краси, добра, істини та любові (Помиткін, Богданова, 2021).

Отже, вважаємо, що ціннісний інтелект входить до структури духовного інтелекту як його аксіологічне підґрунтя. Залежно від ціннісних орієнтирів людини відбувається траєкторія екзистенційного пошуку сенсів буття.

Зауважимо, що цілеспрямованих досліджень щодо сутності ціннісного інтелекту в науковому українському просторі поки що більше не має, натомість, чимало дослідників (Г. Гірич, Т. Слинькова) говорять про ціннісну / ціннісно-орієнтувальну функцію інтелекту особистості (Гірич, Слиньковська, 2018).

Дослідники сходяться на думці, що інтелект людини поєднує функції орієнтування в оточуючому середовищі на основі ціннісного структурування дійсності й регулювання поведінки особистості відповідно до її ціннісних орієнтацій та смислів. Вважаємо, що в разі ефективної реалізації означених функцій маємо можливість говорити про сформованість ціннісного інтелекту особистості. Натомість, важливим залишається питання про те, які саме цінності людина обирає для себе як важливі з тих, що визнані на рівні суспільства та держави. Якщо на етапі дошкільного та молодшого шкільного віку на означений процес здебільшого впливають батьки, найближче оточення та система освіти на рівні того чи того закладу освіти. На старших вікових етапах механізми рефлексії стають дедалі розвиненими, особистість орієнтується на

свої ідеали та вподобання, а також на ідеали однолітків з найближчого оточення. Стає ще більш складно критично осмислювати ті установки та цінності, які вже сформовані, тим більше, переглядати та коригувати їх відповідно до мінливих умов соціуму. Саме тут має спрацьовувати критичність мислення, як важлива риса ціннісного інтелекту.

На основі аналізу різних типів інтелекту, що мають прямий зв'язок з ціннісним інтелектом, а також розуміючи сутність критичного мислення, спробуємо визначити взаємозв'язок між означеними поняттями.

По-перше, ціннісний інтелект є різновидом інтелекту, а це означає, що він пов'язаний із здатністю обробляти інформацію, узагальнювати її, робити вдалі висновки щодо сутності, ознак, розмаїття цінностей. Своєю чергою, критичне мислення виступає у цьому випадку своєрідним фільтром, який сортує цінності під час надходження інформації з різних джерел. Проілюструємо прикладом: соціальні мережі сьогодні є лідером надання інформації у вигляді різних медіапродуктів. Гортаючи стрічку будь-якої мережі, людина зупиняється довше, ніж на 3 секунди на тому контенті, що її, власне, цікавить. Якщо такий контент співпадає із домінуючими ціннісно-смиловими орієнтаціями особистості (наприклад, зараз це здоров'я – людина буде передивлятися рецепти блюд для підтримки здорового способу життя, рекомендації фахівців тощо), відбувається миттєва обробка інформації на предмет її важливості, правдивості та необхідності для конкретної людини. Отже, спрацьовує когнітивна складова ціннісного інтелекту та критичне мислення одночасно.

По-друге, сформований на високому рівні ціннісний інтелект особистості спрямовує її до постійного розвитку й саморозвитку, самовдосконалення, пошуку й відкриття нового задля власної конкурентоспроможності (професійний вимір) та задоволеності життям (особистісний вимір). Тобто домінуючою цінністю для людини визначається пошук смислу власного життя, відкриття й створення нового. Своєю чергою, критично мисляча особистість також прагне до досягнення нового, самовдосконалення, змін на противагу догматичному мисленню, яке прагне до стабільності, та пристосування до існуючих умов. Можна резюмувати, що ціннісний інтелект та критичне мислення є взаємообумовленими, адже розвиток такого типу інтелекту не можливий без критичного оцінювання інформації, її вдалого узагальнення, продукування самостійних, незалежних висновків. З іншого боку, чим

вищій рівень розвитку критичного мислення, тим більше людина орієнтована на зміни відповідно до усталеної системи цінностей, самовдосконалення на основі розвинених рефлексивних умінь та навичок.

По-третє, критичне мислення та ціннісний інтелект «працюють» в тандемі, коли мова йдеться про здатність орієнтуватися в сучасному потоці значного обсягу інформації. Саме критичне мислення дозволить більш системно працювати з інформацією, ефективно обробляти її, систематизувати, виокремлювати раніше не відомі факти,

співвідносити їх з тими, що вже існують на цій основі, робити висновки. Своєю чергою, ціннісний інтелект стане своєрідним базисом для структурування інформації на основі вже прийнятих особистістю цінностей.

Таким чином, бачимо прямий взаємозв'язок критичного мислення та ціннісного інтелекту особистості, які є взаємообумовлювальними й взаємозалежними. Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідження технології формування критичного мислення особистості на різних вікових етапах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гірич Г., Слиньковська Т. Практичний інтелект і його роль у формуванні творчої особистості учнівської молоді в умовах позашкільної освіти. 2018. URL: <https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2018%202/5.pdf>
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 373 с.
3. Гоулман Д. Соціальний інтелект: нова наука про людські відносини. К. : Клуб сімейного дозвілля, 2020. 400 с.
4. Інтелект. Вікіпедія. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Intellect>
5. Кузнецов О. І. Взаємозв'язок духовного інтелекту і духовних цінностей особистості. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2019. Вип. 15. Т. 6. С. 197–207.
6. Пелех Ю. В. Ціннісний інтелект: філософсько-методологічні перспективи у педагогічній практиці. *European potential for the development of pedagogical and psychological science : Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. Р. 331–366.
7. Пелех Ю. В., Матвійчук А. В. Ціннісний інтелект в контексті формування світогляду особистості у новітньому поствоєнному світі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Збірник наукових праць. Вип. 1 (103). 2022. С. 174–186.
8. Пелех Ю., Матвійчук А., Білоус Т. Ціннісний інтелект людини в осмисленні і вирішенні сучасних соціальних проблем. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 2 (106). С. 77–83.
9. Помиткін Е. О., Богданова Д. О. Особливості розвитку духовного інтелекту майбутнього педагога. 2021. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/download/551/136
10. Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
11. Старинська О. Проблема психологічної сутності понять «соціальний інтелект» та «емоційний інтелект»: науковий дискурс. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2022. Вип. 3 (53). С. 40–44.
12. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. С. 178–179.
13. Baron R. The emotional quotient inventory (EQI) : Technical manual. Toronto : Multy-health systems, 1997. 340 p.
14. Emmons R. A. Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. *The International Journal for the Psychology of Religion*. 2000. Vol. 10. P. 27–34.
15. Mayer J. D., & Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17. No 4. P. 433–442.
16. Vernon P. E. Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*. 1933. № 4. P. 42–57.
17. Zohar D., Marshall I. Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence. London: Bloomsbury Publishing, 2000. 316 p.
18. Zohar D., Marshall I. Spiritually Intelligent Leadership. *Leader to Leader*. 1997. № 38. P. 64–89.

REFERENCES

1. Hirych H., Slynkovska T. (2018). Praktychnyi intelekt i yoho rol u formuvanni tvorchoi osobystosti uchnivskoi molodi v umovakh pozashkilnoi osvity. [Practical intelligence and its role in the formation of the creative personality of students in the conditions of extracurricular education]. URL: <https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2018%202/5.pdf> [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]. K. : Lybid. 373 s. [in Ukrainian].
3. Houlman D. (2020). Sotsialnyi intelekt: nova nauka pro liudski vidnosyny. [Social intelligence: the new science of human relations]. K. : Klub simeinoho dozvillia. 400 s. [in Ukrainian].
4. Intelekt. Vikipediia. [Intelligence. Wikipedia]. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Intellect> [in Ukrainian].
5. Kuznetsov O. I. (2019). Vzaiemozv'iazok dukhovnoho intelektu i dukhovnykh tsinnosti osobystosti. [The relationship between spiritual intelligence and spiritual values of the individual]. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy*. Vyp. 15. T. 6. S. 197–207. [in Ukrainian].
6. Pelekh Yu. V. (2021). Tsinnisnyi intelekt: filosofsko-metodolohichni perspektyvy u pedahohichnii praktytsi. [Valuable intelligence: philosophical and methodological perspectives in pedagogical practice]. *European potential for the development of pedagogical and psychological science : Collective monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing". R. 331–366. [in Ukrainian].

7. Pelekh Yu. V., Matviichuk A. V. (2022). Tsinnisnyi intelekt v konteksti formuvannya svitohliadu osobystosti u novitnomu postvoiennomu sviti. [Valuable intelligence in the context of the formation of an individual's worldview in the modern post-war world]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 1 (103). S. 174–186. [in Ukrainian].
8. Pelekh Yu., Matviichuk A., Bilous T. (2021). Tsinnisnyi intelekt liudyny v osmyslenni i vyrishenni suchasnykh sotsialnykh problem. [Valuable human intelligence in understanding and solving modern social problems]. *Nova pedahohichna dumka*. №2 (106). S. 77–83. [in Ukrainian].
9. Pomytkin E. O., Bohdanova D. O. (2021). Osoblyvosti rozvytku dukhovnoho intelektu maibutnoho pedahoha. [Features of the development of the spiritual intelligence of the future teacher]. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/download/551/136 [in Ukrainian].
10. Psykholohichni slovnyk [Psychological dictionary]. / Avt.-uklad. V. V. Syniavskiy, O. P. Serhieienkova / Za red. N. A. Pobirchenko. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf [in Ukrainian].
11. Starynska O. (2022). Problema psykholohichnoi sutnosti poniat “sotsialnyi intelekt” ta “emotsiinyi intelekt”: naukovyi dyskurs. [The problem of the psychological essence of the concepts “social intelligence” and “emotional intelligence”: scientific discourse]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia*. Vyp. 3 (53). S. 40–44. [in Ukrainian].
12. Shaha V. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichni slovnyk. [Modern explanatory psychological dictionary]. Kh. : Prapor. S. 178–179. [in Ukrainian].
13. Baron R. (1997). The emotional quotient inventory (EQI) : Technical manual. Toronto : Multy-health systems. 340 p.
14. Emmons R. A. (2000). Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. *The International Journal for the Psychology of Religion*. Vol. 10. P. 27–34.
15. Mayer J. D., & Salovey P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. Vol. 17. No 4. P. 433–442.
16. Vernon P. E. (1993). Some characteristics of the good judge of personality. *Journal of Social Psychology*. № 4. P. 42–57.
17. Zohar D., Marshall I. (2000). *Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence*. London: Bloomsbury Publishing. 316 p.
18. Zohar D., Marshall I. (1997). *Spiritually Intelligent Leadership. Leader to Leader*. 1997. № 38. P. 64–89.